Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

DOI:10.17951/we.2015.1.2.71. | Wschód Europy • Восток Европы • East of Europe 1(2) / 2015

Wojciech Sokół
Wydział Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Polityka reform wyborczych na Ukrainie w latach 1990–2014

Celem poniższego tekstu jest udzielenie odpowiedzi na wiele pytań badawczych, m.in. jaka była specyfika polityki reform wyborczych na Ukrainie po 1990 r.; jakie były fazy reform wyborczych; ich uwarunkowania; oraz jakie one przynosiły efekty polityczne i impulsy do kolejnych zmian.

1. Specyfika zmian prawa wyborczego i systemu wyborczego na Ukrainie

Politykę reform wyborczych na Ukrainie charakteryzowało z jednej strony stosunkowo wolne tempo odchodzenia od rozwiązań z czasów reżimu komunistycznego oraz wielość zastosowanych w latach 1990–2014 rozwiązań – z drugiej. W omawianym okresie Ukraina była poligonem doświadczalnym dla różnych rozwiązań wyborczych. Funkcjonowała w tym czasie zarówno formuła wyborcza większościowa, mieszana, jak i proporcjonalna. Ukraina przyjmowała nowe ordynacje wyborcze dla większości elekcji parlamentarnych po 1990 r. i każdą zmianę prawa i systemu wyborczego poprzedzano zmianami w systemie politycznym[1]. W poszczególnych wyborach ukraińskie regulacje prawne zawarto w następujących aktach prawnych[2]:

Tabela 1. Podstawy prawne wyborów parlamentarnych na Ukrainie

Rok wyborów	Akty prawne
1990	· Konstytucja USRR z 20 IV 1978 r. · Ustawa o wyborach deputowanych ludowych USRR z 18 XI 1993 r.
1994	· Konstytucja USRR z 28 VI 1978 r. · Ustawa o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy z 27 X 1989 r.

[1] Zob. szerzej: W. Sokół, *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 2007, s. 482–517.

[2] W. Pohoriłko, *Wyborcze prawo jak instytut konstytucijnoho prawa Ukrajiny*, [w:] *Wyborcze prawo Ukrajiny. Nawczalnyjposibnyk*, red. W. Pohoriłka, M. Stawnijczuk, Kyjiw 2003, s. 10; R. Mojak, *Republika Ukrainy*, [w:] *Ustroje państw współczesnych*, red. E. Gdulewicz, Lublin 2002, s. 255–283.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

1998	· Konstytucja Ukrainy z 28 VI 1996 r. · Ustawa o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy z 24 IX 1997 r. (pięciokrotnie nowelizowana) · Ustawa o Centralnej Komisji Wyborczej z 1997 r.
2002	· Konstytucja Ukrainy z 28 VI 1996 r. · Ustawa o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy z 18 X 2001 r.
2006	· Konstytucja Ukrainy z 28 VI 1996 r. (znowelizowana 8 XII 2004 r., weszła w życie 1 I 2006 r.) · Ustawa o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy z 25 III 2004 r. (weszła w życie 1 X 2005 r.)
2007	· Konstytucja Ukrainy z 28 VI 1996 r. (znowelizowana 8 XII 2004 r., weszła w życie 1 I 2006 r.) · Ustawa o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy z 25 III 2004 r.
2012, 2014	· Konstytucja Ukrainy z 28 VI 1996 r.[3] · Ustawa o wyborze deputowanych do Rady Najwyższej Ukrainy z 17 XI 2011 r.

Źródło: Ustalenia własne.

Do ważnych kwestii, które pojawiały się w debatach politycznych o rozwiązaniach zawartych w ordynacjach wyborczych, należała nie tylko problematyka elementów systemów wyborczych, lecz także, podobnie jak w innych państwach postradzieckich, istotne zagadnienia prawa wyborczego, np. nominowanie kandydatów. Na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. siły reformatorskie, utożsamiając demokrację z systemem wielopartyjnym, zmierzały do ustanowienia monopolu partii politycznych w zakresie nominacji kandydatów. Z kolei grupy związane z dawną nomenklaturą w pierwszej kolejności, a później z obozem prezydenckim, dążyły do utrzymywania kontroli w zakresie nominacji kandydatów ze strony struktur administracji państwowej i przemysłu państwowego (w postaci tzw. kolektywów pracowniczych). To właśnie te środowiska długi czas przeciwstawiały się takim innowacjom w ukraińskich ordynacjach wyborczych, jak nominacja kandydatów przez partie polityczne, wybór deputowanych do parlamentu z list partyjnych czy w kwestiach dotyczących organizacji wyborów, np. włączeniu reprezentantów partii do komisji wyborczych.

Pomimo dużych wpływów aparatu biurokratycznego i członków dawnej nomenklatury, ukraiński system wyborczy coraz bardziej był zorientowany na zwiększenie roli partii politycznych, co było konsekwencją m.in. dekompozycji elit politycznych i narastającego przekonania, że dzięki partiom politycznym łatwiej realizować określone interesy grupowe.

W rozwoju systemu wyborczego na Ukrainie dotychczas można wyróżnić sześć głównych etapów przeplatanych powtarzającymi się co cztery lata (z wyjątkiem przedterminowych w 2007 r.) wyborami parlamentarnymi i niekonwencjonalnymi zmianami w systemie politycznym (Pomarańczowa Rewolucja, wydarzenia na Majdanie i ich kon-

[3] 1 października 2010 r. Sąd Konstytucyjny uchylił przepisy nowelizujące konstytucję z 2004 r., http://www.tvn24.pl/-1,1680268,0,1,wladza-lokalna-w-rece-janukowycza,wiadomosc.html, inf. 8.03.2015.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

sekwencje): 1) dyskusje przed nowym prawem wyborczym do ukraińskiego parlamentu w 1990 r. związane z uzyskaniem niepodległości; 2) lata 1991–1993 – okres nieudanych prób wprowadzenia znaczących zmian do prawa wyborczego z ery radzieckiej przed pierwszymi postradzieckimi wyborami parlamentarnymi w 1994 r.; 3) lata 1994–1997 – okres, w którym parlament debatował nad wieloma kwestiami związanymi z wyborami 1994 r. i przyjął mieszany system wyborczy w wersji paralelnej; 4) lata 1998–2005 – okres, w którym rozważano dalsze kierunki reform, a następnie przyjęto zasadę reprezentacji proporcjonalnej; 5) lata 2006–2011 – okres krytycznej oceny systemu proporcjonalnego przez obóz prezydencki i powrotu do systemu mieszanego; 6) okres funkcjonowania kolejnej wersji systemu mieszanego i dyskusji w sprawie następnych reform wyborczych. Fazy te różnią się nie tylko dlatego, że każda była zdominowana przez przygotowania do innych wyborów parlamentarnych, lecz także z tego względu że sytuacja polityczna na Ukrainie, a wraz z nią rozwiązania konstytucyjne zmieniały się z roku na rok. W latach tych także kształtował się dopiero system partyjny, wykazując się wraz z kolejnymi elekcjami parlamentarnymi wysokim poziomem zmienności niemal wszystkich parametrów.

Niezależnie od zmian ordynacji wyborczych w wyborach parlamentarnych na Ukrainie w latach 1990–1994 stosowano zatem dwa warianty systemów większościowych z zasadą większości bezwzględnej; w latach 1998–2002 oraz po 2011 r. system mieszany w wariancie paralelnym (z niewielkimi różnicami pomiędzy nimi) oraz wyłącznie formułę proporcjonalną w latach 2005–2011. Idea tej ostatniej powróciła w debatach politycznych po tzw. wydarzeniach na Majdanie w 2014 r.

Tabela 2. Ewolucja systemów wyborczych do Rady Najwyższej

Rok	Rodzaj systemu wyborczego	Struktura okręgu	Formuła przydzielania mandatów	Próg wyborczy
1990*	Większościowy, dwie tury głosowania (JOW)	450 okręgów jednomandatowych	I tura: większość bezwzględna II tura: większość względna	Nie dotyczy
1994	Większościowy, dwie tury głosowania (JOW)	450 okręgów jednomandatowych	I i II tura: większość bezwzględna	Nie dotyczy
1998	Mieszany w wariancie paralelnym	225 okręgów jednomandatowych plus 1 okręg państwowy	JOW: większość względna Listy partyjne: największa reszta (kwota Hare)	4%
2002	Mieszany w wariancie paralelnym	225 okręgów jednomandatowych plus jeden okręg państwowy	JOW: większość względna Listy partyjne: największa reszta (kwota Hare)	4%
2006	Proporcjonalny	450 mandatów w jednym okręgu ogólnokrajowym	Listy partyjne: największa reszta (kwota Hare)	3%
2007	Proporcjonalny	450 mandatów w jednym okręgu ogólnokrajowym	Listy partyjne: największa reszta (kwota Hare)	3%

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

2012	Mieszany w wariancie paralelnym	225 okręgów jednomandatowych plus jeden okręg państwowy	JOW: większość względna Listy partyjne: największa reszta (kwota Hare)	5%
2014	Mieszany w wariancie paralelnym	225 okręgów jednomandatowych plus jeden okręg państwowy	JOW: większość względna Listy partyjne: największa reszta (kwota Hare)	5%

* Wybory semi-rywalizacyjne.

Źródło: Ustalenia własne.

Konstatując fakt wysokiej częstotliwości zmian ukraińskich systemów wyborczych, można stwierdzić, że jeżeli w polityce reform wyborczych tego kraju były jakieś stałe elementy, to w największym stopniu były one związane z dążeniem do zagwarantowania uczciwości wyborów, np. przez możliwość odwołania się w sprawie ich wyniku czy przede wszystkim zapewnienia bezstronności administracji wyborczej, której upolitycznienie i skorumpowanie szkodziły swobodnej rywalizacji politycznej.

2. System większościowy jako efekt reform wyborczych na progu ukraińskiej państwowości

W końcu 1991 r., wraz z upadkiem Związku Radzieckiego, Ukraina uzyskała własną państwowość. Tworzenie nowego państwa zostało uprawomocnione w grudniowym referendum, w którym 90,3% głosujących poparło idę niepodległości. Debaty na temat reformy wyborczej rozpoczęto w 1992 r. w kontekście dyskusji dotyczących zmian konstytucyjnych. Kadencja Rady Najwyższej wybranej w 1990 r. upływała wprawdzie dopiero w 1995 r., ale jej legitymację podważono przez fakt, że był to parlament powołany w czasach radzieckich, czyli w warunkach innej państwowości. Dlatego też perspektywa przedterminowych wyborów stanowiła dodatkowy impuls do pośpiesznego przyjęcia nowej ustawy wyborczej. Pomimo że w krótkim czasie do parlamentu wpłynęło kilka projektów ordynacji wyborczej, nową ustawę wyborczą uchwalono kilka miesięcy przed wyborami, których termin wyznaczono na marzec 1994 r.[4]

Dla właściwego zrozumienia bezpośredniego kontekstu, w którym odbywał się proces konstruowania w tym czasie ustawy wyborczej, istotne jest zwrócenie uwagi na kilka czynników: po pierwsze, dwa lata po uzyskaniu niepodległości gospodarka ukraińska znajdowała się w stanie zapaści, co prowadziło do dużego rozczarowania funkcjonowaniem niepodległego państwa i realizowanym kierunkiem transformacji[5]. Po drugie, partia komunistyczna, która została zdelegalizowana w końcowym okresie ZSRR, mogła wznowić działalność pod nową nazwą w październiku 1993 r. Był to

[4] *Ukraine*, „East European Constitutional Review" 1998, vol. 3, nr 1–2, s. 26.

[5] G. Motyka, *Ukraina*, [w:] „Europa Środkowo-Wschodnia 1994–1995", Warszawa 1997, s. 248–251; W. Bonusiak, *Ukraina w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] *Europa Środkowa w ostatniej dekadzie XX wieku*, red. A. Essen, A. Kastow, M. Mikołajczyk, Kraków 2001, s. 31–39.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

zatem czas, kiedy lewica postkomunistyczna dysponująca wciąż dużym potencjałem politycznym poszukiwała nowych form organizacyjnych. Po trzecie, na atmosferę życia politycznego na Ukrainie wpływała sytuacja w Rosji, gdzie w 1993 r. zdominowana przez siły lewicowe Rada Najwyższa została siłą rozwiązana, a nowe wybory, wyznaczone na grudzień 1993 r., miały się odbyć według mieszanego systemu wyborczego, skutecznie narzuconego w drodze dekretu przez prezydenta Borysa Jelcyna.

Część parlamentarzystów ukraińskich, szczególnie tych wywodzących się z nowo powstałych partii politycznych, wyrażała już wówczas przekonanie o atrakcyjności systemu reprezentacji proporcjonalnej. Jednak nawet zwolennicy formuły proporcjonalnej byli podzieleni w kwestii terminu wprowadzenia tego rozwiązania do ordynacji wyborczej (przed ukształtowaniem się systemu wielopartyjnego czy dopiero później)[6]. Deputowani niezrzeszeni oraz kojarzeni z konserwatywną częścią dawnej Komunistycznej Partii Ukrainy dowodzili wówczas, że jest zbyt wcześnie na przyjęcie proporcjonalnego systemu wyborczego, ponieważ partie polityczne nie osiągnęły jeszcze odpowiedniego poziomu instytucjonalizacji. Z kolei działacze tworzonych wówczas partii prawicowych argumentowali, że system proporcjonalny jest potrzebny, by przyśpieszyć kształtowanie się systemu partyjnego, a także by sprzyjać rozwojowi parlamentaryzmu i w konsekwencji powołania rządu opartego na frakcjach parlamentarnych wywodzących się z partii politycznych[7]. Pojawiały się również głosy o pozytywnym wpływie systemu proporcjonalnego na rozwój społeczeństwa obywatelskiego przez zachęcanie do tworzenia ugrupowań politycznych, które mogłyby mobilizować wyborców zgodnie z podziałami socjopolitycznymi[8]. W efekcie w debacie politycznej oraz na forum parlamentu wykluły się zróżnicowane projekty rozwiązań wyborczych[9].

Rozróżnienie między systemami reprezentacji proporcjonalnej i większościowej było również postrzegane w aspekcie korumpcyjności tego drugiego. Prawica postrze-

---

6 *Vos'ma sesija Werchownoj Rady*, „Bulletin" 7.10.1993, nr 12, s. 76–101; Cyt. za: S. Birch, *Embodying Democracy. Electoral System Design in Post – Communist Europe*, New York 2002, s. 148.

7 *Ibidem*.

8 M. Stawnijczuk, *Zakonodawstwo pro vybory Narodnych Deputatiw Ukrainy: aktualni problemy teorii i praktyky*, Kyjiw 2001, s. 68–69.

9 Na początku 1993 r. do Rady Najwyższej wpłynęły dwa projekty: jeden od Partii Demokratycznego Odrodzenia (oparty na projekcie Stowarzyszenia Młodych Politologów i Polityków Ukraińskich), według którego połowa deputowanych byłaby wybierana z okręgów jednomandatowych, a połowa z list partyjnych, oraz drugi projekt postulujący system w pełni proporcjonalny, zgłoszony przez Ruch. W tym czasie w ramach parlamentarnej Komisji ds. Ustawodawstwa i Legalizmu powstał także parlamentarny zespół roboczy kierowany przez niezależnego deputowanego Anatolija Tkaczuka, który zajmował się kwestiami prawa wyborczego. Latem 1993 r. bezpartyjny przewodniczący parlamentu, Wasyl Durdynets, przedstawił kolejny projekt, według którego 100 deputowanych byłoby wybieranych z list partyjnych, zaś reszta (350) z zastosowaniem większości bezwzględnej. Zespół kierowany przez Tkaczuka ostatecznie wysunął projekt systemu mieszanego, który łączył propozycje PDOU i projektu Durdynetsa. Chociaż projekt ustawy był omawiany przez Radę, nie osiągnięto porozumienia i sprawę odłożono aż do podjęcia ostatecznej decyzji w kwestii przedterminowych wyborów. Zob. szerzej: W. Sokół, *op. cit.*, s. 497.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

gała system JOW jako środek służący starej nomenklaturze (tzw. „partii władzy") do kontynuowania polityki klientelizmu przez utrzymywanie kontroli nad sieciami lokalnych powiązań i zasobów. Personalizacja wyborów pozwalała kandydatom „partii władzy" na zdobywanie mandatów, bez konieczności podkreślania swoich związków z partią polityczną i ideologią kojarzoną z dawnym systemem. Przeciwnicy dotychczasowej formuły wyborczej przypominali, że system JOW generuje próby realizacji partykularnych interesów przez deputowanych z wykorzystaniem środków państwowych[10]. W związku z tym takie rozwiązanie, połączone zwłaszcza z nominacjami przez kolektywy pracownicze, mogłoby jedynie służyć zachowaniu struktur związanych z systemem komunistycznym. Niejako w rewanżu zwolennicy systemu większościowego zwracali uwagę na to, że polityka partyjna stale ulega korupcji, wielokrotnie odnosząc się do niedawnej (1993 r.) decyzji Włochów o odrzuceniu systemu proporcjonalnego.

Ostatecznie, chociaż parlamentarna Komisja ds. Ustawodawstwa i Praworządności rozpatrywała różne projekty, większość stanowili zwolennicy systemu większościowego[11].

Według opinii badaczy ukraińska ordynacja wyborcza z 1994 r. niezależnie od gry interesów różnych podmiotów politycznych, której była w znacznym stopniu konsekwencją, była także efektem kumulacji nie najlepszej jakości projektów tworzonych w pośpiechu czy zwykłych pomyłek[12]. Jak wskazywały ówczesne badania, nowe partie polityczne były niezadowolone z efektów prac legislacyjnych w parlamencie, w przeciwieństwie do elektoratu. Ankieta przeprowadzona w październiku 1993 r. wykazała, że podczas gdy 43,6% respondentów popierało system większościowy, to tylko 16,3% opowiedziało się za reprezentacją proporcjonalną i 13,3% za systemem mieszanym. Ponadto 51,5% było za nominacją kandydatów przez kolektywy pracownicze, wobec 25,1% badanych będących zwolennikami nominowania kandydatów przez partie polityczne[13]. Na progu kształtowania demokratycznego systemu partyjnego artykułowano nastroje zdecydowanie antypartyjne. Zatem jedynie pozytywne doświadczenia z sys-

[10] *Vos'ma sesija Werchownoj Rady*, „Bulletin" 10.11.1993, nr 23, s. 6.

[11] Na stronę zwolenników rozwiązania z segmentem większościowym przeszli m.in. socjaliści, którzy jeszcze niedawno byli zwolennikami dokonywania nominacji przez kolektywy pracownicze. Prawdopodobnie zmiana stanowiska socjalistów wynikała ze zmiany sytuacji tego ugrupowania po wejściu do gry politycznej komunistów, którzy otrzymali wówczas możliwość legalnego działania. Spodziewano się, że KPU będzie beneficjentem tego rozwiązania. Różnice poglądów występowały także w poszczególnych frakcjach. W efekcie będący również zwolennikiem kompromisowego rozwiązania przewodniczący Rady Najwyższej Iwan Pluszcz doprowadził do głosowania nad poszczególnymi projektami. Przedstawiony przez Komisję projekt reprezentacji większościowej otrzymał najwięcej głosów (274), wariant systemu mieszanego 350/100 znalazł się na drugim miejscu (197), zaś projekt 50/50 i koncepcja wyłącznie systemu proporcjonalnego otrzymały odpowiednio 82 i 84 głosy; W. Sokół, *op. cit*., s. 499.

[12] D. Arel, A. Wilson, *The Ukrainian Parliamentary Elections*, „RFE/RL Research Report" 1994, vol. 3, nr 26, s. 6–17; V.H. Kremen, J.H. Bazowkin, A.O. Biłous, M.D. Miszczenko, V.S. Nebożenko, P.K. Sytnyk, J.W. Szylowetsew, *Vybory do Werchownoj Rady Ukrajiny: Doswid ta uroky*, Kyjiw 1994, s. 12.

[13] M. Wasylyk, *Ukraine Prepares for Parliamentary Elections*, „RFE/RG Research Report" 1994, vol. 3, nr 5, s. 13.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

temami wyborczymi ocenianymi jako „upartyjnione" mogły przekonać obywateli do takich rozwiązań.

W rezultacie zarówno słabości partii politycznych, jak i ich niewielka popularność w społeczeństwie, nominacje kandydatów przez partie polityczne były stosunkowo nieliczne[14]. Deputowani wybrani z nominacji partyjnych charakteryzowali się w ówczesnej Radzie Najwyższej wysoką częstotliwością zmian frakcji partyjnych. Powyższe rozwiązania i zjawiska niewątpliwie nie sprzyjały instytucjonalizacji partii politycznych na Ukrainie.

Konsekwencją formuły większościowej z zasadą większości bezwzględnej obowiązującej w dwóch turach głosowania był podział zaledwie 338 mandatów w marcu i kwietniu 1994 r. Do zapełnienia miejsc w Radzie Najwyższej brakowało zatem 112 deputowanych, niewybranych z powodu braku frekwencji lub niewystarczającej większości głosów[15]. W późniejszym czasie podjęto jeszcze 11 prób uzupełnienia składu parlamentu, zanim w 1996 r. zaniechano przeprowadzania wyborów uzupełniających, chociaż blisko 1/10 mandatów pozostała nieprzydzielona[16].

3. Mieszany system wyborczy konsekwencją przyśpieszonej instytucjonalizacji ukraińskich partii politycznych w latach 1994–1998

W kolejnym okresie polityki reform wyborczych istotnym elementem było uchwalenie 28 czerwca 1996 r. konstytucji Ukrainy. Uchwalenie nowej, postradzieckiej konstytucji nie oznaczało końca sporów dotyczących zakresu władzy poszczególnych instytucji państwa[17]. W permanentnie konfliktowej sytuacji politycznej umocniono pozycję prezydenta, co czyniło z głowy państwa głównego gracza także w procesie reformowania prawa i systemu wyborczego[18].

Po wyborach w 1994 r. wraz z sugestiami zachodnich doradców, którzy proponowali przyjęcie systemu mieszanego, wśród ukraińskiej elity politycznej narastało przekonanie, że system wyborczy musi zostać poddany zasadniczej reformie[19]. Wystąpiły czynniki, które mogły skłaniać do takiej zmiany. Po pierwsze, nowe partie polityczne poznały skutki działania obowiązującego systemu wyborczego w 1994 r. Dotyczyło to

[14] Większość kandydatów (62,3%) była mianowana przez grupy wyborców, 26,7% przez kolektywy pracownicze i tylko 11,0% przez partie. Badanie przynależności partyjnej kandydatów ujawniło jednak, że 27,3% kandydatów było członkami partii, co oznaczało, że większość z nich preferowała nominację jako niezależni albo przez kolektywy pracownicze. Również, jak pokazały wyniki wyborów, połowa wybranych deputowanych posiadała członkostwo partyjne. „Hołos Ukrainy" 23.02.1994, s. 2.

[15] D. Arel, A. Wilson, *op. cit.*, s. 9–10.

[16] S. Birch, *The Ukrainian Repeat Elections of 1995*, „Electoral Studies" 1996, vol. 15, nr 2, s. 281–282.

[17] Zob. szerzej: G. Motyka, *Ukraina*, [w:] „Europa Środkowo-Wschodnia 1996", Warszawa 1999, s. 212–215.

[18] Zob. szerzej: V. Shishkin, *The Status of the President in the System of Government of Ukraine*, [w:] *Ten Years of the Democratic Constitutionalism*, red. K. Działocha, R. Mojak, K. Wójtowicz, Lublin 2001, s. 403–411.

[19] B.A. Futey, *Analysis: The Vote for Parliament and Ukraine's Law on Elections*, „Ukrainian Weekly" 5.06.1994, s. 8, 14.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

zwłaszcza lewicowych socjalistów i partii chłopskiej, które uzyskały znacznie gorsze niż oczekiwano wyniki wyborcze. Komuniści z kolei zwracali uwagę na rezultaty rosyjskich wyborów do Dumy Państwowej, w których Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej uzyskała dwa razy więcej mandatów z segmentu proporcjonalnego niż w okręgach jednomandatowych. Podział między deputowanymi partyjnymi i niezależnymi zaostrzył się, kiedy komuniści i lewicowi socjaliści zaczęli postrzegać wspólnotę interesów z nowymi, prawicowymi partiami politycznymi.

Okazało się również, że duża liczba tzw. niezależnych kandydatów i wysoki stopień rozproszenia mandatów pomiędzy 14 ugrupowań parlamentarnych niezwykle utrudniały parlamentowi realizację funkcji ustawodawczej[20]. Zatem liderzy wszystkich partii politycznych zgodzili się z tym, że wprowadzenie zasady proporcjonalności będzie pożądane dla ukształtowania ukraińskiej sceny politycznej i podniesienia efektywności podejmowania decyzji[21].

Podobnie jak w Rosji, także na Ukrainie system proporcjonalny po 1994 r. był postrzegany przez polityków jako rozwiązanie służące ograniczeniu poziomu fragmentaryzacji parlamentu. Z kolei wybory oparte na jednomandatowych okręgach były kojarzone z rozdrobnieniem partyjnym w parlamencie. Ważnym czynnikiem determinującym kolejną zmianę systemu wyborczego była także osoba prezydenta Leonida Kuczmy wybranego w 1994 r., który zmierzał nie tylko do wykorzystywania prerogatyw wynikających z konstytucji, lecz dążył do poszerzania zakresu swojej władzy. Działania prezydenta wkrótce doprowadziły do jego konfrontacji z częścią klasy politycznej. Parlamentarzyści wywodzący się zwłaszcza z partii politycznych postrzegali zatem głosowanie na listy partyjne jako środek wiodący do wzmocnienia parlamentu i zwiększenia jego niezależności od prezydenta. W okresie debaty konstytucyjnej do kluczowych należała kwestia kreowania gabinetu rządowego. Zwolennicy „rządów partyjnych" dążyli do uzależnienia powstawania rządu od posiadania przez niego większości w parlamen-

[20] Interesującą kwestią pozostaje także analiza frakcji parlamentarnych w Radzie Najwyższej. Aby zorganizować frakcję, konieczny był akces 25 deputowanych. Na początku kadencji 1994 r. powstało 9 frakcji, rok później dołączyła jeszcze jedna – niezależni. Frakcje w przeważającej większości nie miały charakteru partyjnego, dlatego podział na frakcje różni się od obrazu przynależności partyjnej. Sama przynależność do frakcji była sprawą bardzo płynną. Nie chodzi tu tylko o zjawisko zmiany barw klubowych, tak charakterystyczne dla wielu postkomunistycznych parlamentów w pierwszym stadium demokracji. Ważniejszym problemem było to, że deputowani Rady Najwyższej Ukrainy mogli swobodnie wybierać frakcję, co pociągało za sobą przynależność członków tej samej partii do różnych klubów i częste zmiany „barw klubowych". Same frakcje zaś składały się z członków jednej lub kilku partii oraz bezpartyjnych. Układ ten czynił z parlamentu strukturę mało czytelną i nieprzewidywalną; zob. szerzej: K. Gorchinskaya, *Ukraine Joins the Party*, „Transition" 1998, vol. 5, nr 5, s. 54–61; W. Baluk, *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1987–2004)*, Wrocław 2006, s. 196–197.

[21] W.D. Miszura, *Systema Wyborchogo zakonodawstwa w Ukrainy*, [w:] *Centralna Wyborcza Komisija, Ukrajina Vybory – 98: Dosvid. Problemy. Perspektyvy: Zbirnyk materialiv mizżnarodnoj naukowo-praktycznoj konferentsij*, Kyjiw 1999, s. 29–31; „Hołos Ukrainy" 20.11.1996, s. 2.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

cie, a nie wyłącznie od woli prezydenta[22]. Wydaje się zatem, że znaczna część członków Rady Najwyższej postrzegała reformę wyborczą nie tylko z perspektywy interesów ich własnej partii, lecz także wzmocnienia pozycji politycznej władzy ustawodawczej. Taka postawa łączyła polityków różnych opcji politycznych. Prezydenta L. Kuczmę, który nie był związany z żadną partią polityczną, popierało wiele małych partii centrowych, przede wszystkim zaś tzw. deputowani niezależni. Nie będąc zainteresowanym zwiększaniem potencjału politycznego swoich przeciwników skupionych zarówno w ugrupowaniach prawicowych, jak i lewicowych przeciwstawiał się systemowi proporcjonalnemu, w szczególności wariantowi z progiem ustawowym, który eliminowałby jego centrowych sprzymierzeńców i zwiększałby udział mandatów partii dużych. Krytycy zasady proporcjonalności, przewrotnie nawiązując do krytyki niedawnego monopolu partii komunistycznej w procesie wyborczym, w podobny sposób oceniali „monopol" partii politycznych w wyborach z segmentem proporcjonalnym[23].

W 1995 r. prace nad projektem nowej ordynacji podjął w parlamencie zespół ds. prawa wyborczego pod auspicjami Komitetu Parlamentarnego ds. Polityki Prawnej i Reformy Sądownictwa, kierowany przez Ołeksandra Ławrynowicza[24]. W skład zespołu wchodziło również dwóch reprezentantów Międzynarodowej Fundacji dla Systemów Wyborczych (IFES).

Porozumienie między prezydentem i parlamentem w sprawie przyjęcia systemu mieszanego sformalizowano w „Porozumieniu Konstytucyjnym" 7 czerwca 1995 r. i było elementem rozwiązań instytucjonalnych mających służyć Ukrainie jako „mała konstytucja", dopóki nowa ustawa zasadnicza nie zostanie uchwalona[25]. W lipcu 1995 r. zespół roboczy zakończył prace nad projektem, który przewidywał, że 50% (225) mandatów w parlamencie będzie wybieranych w okręgach jednomandatowych z zastosowaniem zasady większości względnej i bez wymogu frekwencji wyborczej[26]. Pozostałe 225 miejsc miało być wybranych z ogólnokrajowych list partyjnych w ramach reprezentacji proporcjonalnej z trzyprocentowym progiem ustawowym. Projekt ułatwiał również partiom nominowanie kandydatów w segmencie JOW, znosił nominację przez kolektywy pracownicze, zmniejszał liczbę podpisów dla nominacji kandydatów przez grupy wyborców do 200 oraz dopuszczał możliwość zgłoszenia przez samych kandydatów. Ważne dla deputowanych regulacje dotyczące finansowaniu kampanii ze źródeł prywatnych nie uległy zasadniczym zmianom w porównaniu z ordynacją z 1993 r., chociaż w projekcie przewidywano zaostrzenie wymogów ujawnienia dochodów. Członkowie Centralnej Komisji Wyborczej mieli być teraz mianowani przez prezydenta i zatwierdzani przez parlament na sześcioletnią kadencję. Postanowienia te były w dużym stop-

[22] „Bulletin" 17.10.1995, nr 27.

[23] „Hołos Ukrainy" 25.10.1995, s. 11.

[24] Ołeksandr Ławrynowicz był przewodniczącym Ruchu, członkiem Centralnej Komisji Wyborczej (CKW) w latach 1990–1993 i jej przewodniczącym od listopada 1992 r. do listopada 1993 r.; www.wikipedia.org.pl.

[25] Zob. szerzej: Konstytucja Ukrainy. Wstęp, s. 16.

[26] *Ukraine*, „East European Constitutional Review" 1995, vol. 4, nr 2, s. 33; „Czas" 14.07.1995, s. 3–4.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

niu podobne do ostatecznie przyjętych w 1997 r., chociaż w ciągu dwu i pół roku nie obyło się bez wielu dyskusji i poprawek.

Projekt ustawy przedstawiono Radzie Najwyższej 6 października 1995 r. Przedmiotem dyskusji w parlamencie okazały się wówczas takie kwestie, jak: a) wybór w segmencie proporcjonalnym z list ogólnokrajowych lub okręgowych; b) zastosowanie progu ustawowego dla list partyjnych i jego wysokość; c) metoda wyłaniania zwycięzcy w JOW (większość względna albo bezwzględna); d) tryb nominacji; e) wymóg frekwencji; f) skład komisji wyborczych[27]. Projekt ustawy po pierwszym czytaniu 18 listopada 1995 r. skierowano do dalszych prac, planując drugie czytanie na marzec 1996 r. Okazało się jednak, że przygotowanie konstytucji było w tym okresie ważniejsze. W związku z decyzją Prezydium Rady Najwyższej, iż do momentu kiedy zasady, instytucje i wartości systemu politycznego nie zostaną urzeczywistnione w konstytucji, prace nad ustawami regulującymi jedynie poszczególne elementy składowe miały zostać zawieszone. Tym samym prace nad projektem ustawy wyborczej odłożono.

Od jesieni 1996 r. Rada Najwyższa rozpatrywała pięć wersji ordynacji wyborczej: a) projekt przedstawiony rok wcześniej przez parlamentarny zespół roboczy; b) podobny projekt zaproponowany przez komunistę Oleksandra Staszenko; c) „czysty" system proporcjonalny z trzyprocentowym progiem ustawowym, zaproponowany przez kilka partii dysponujących niewielkim potencjałem wyborczym reprezentujących szerokie spektrum sceny politycznej; d) propozycje członków centrowej Partii Ludowo-Demokratycznej (NPD), którzy przedstawili niewiele różniące się dwa projekty systemów mieszanych[28]. Ostatecznie po pierwszym czytaniu 5 marca 1997 r. do dalszych etapów procesu legislacyjnego skierowano projekt Staszenki przewidujący wprowadzenie systemu mieszanego z jednym ogólnokrajowym okręgiem i progiem ustawowym na poziomie 4%[29].

Przeszkodą do przyjęcia projektu okazała się jednak konfiguracja polityczna parlamentu, a zwłaszcza opozycja ugrupowań centrowych i kandydatów niezależnych sprzymierzonych z prezydentem. Jak można było oczekiwać, duże partie prawicy (Ludowy Ruch Ukrainy) i lewicy (komuniści), preferowały wyższy próg ustawowy (5%), podczas gdy partie mniejsze, przeważnie skupione w centrum spektrum politycznego, były skłonne poprzeć określoną wersję mieszanego systemu wyborczego z niskim progiem ustawowym (1 lub 2%) lub pozostać przy systemie większościowym. W sytuacji niemożliwości utworzenia w parlamencie koalicji decyzyjnej zdolnej przeforsować niski próg ustawowy wzrosło poparcie centrowców dla systemu wyborczego z większą liczbą miejsc jednomandatowych.

W atmosferze konfrontacji pomiędzy prezydentem a częścią parlamentu (w ramach której punktem przetargowym była m.in. kwestia przyjęcia wraz z mieszanym

[27] „Bulletins" 17.10.1995, nr 19, 23, 27, 6, 12.

[28] S. Birch, *Embodying Democracy*..., *op. cit*., s. 155.

[29] *Ukraina. Nowa ordynacja wyborcza*, „Kronika Sejmowa. Parlamenty Europy Środkowej i Wschodniej" 18.03.1997, nr 77 (122), II kadencja; *Ukraina. Projekt ordynacji wyborczej*, *ibidem* 6.05.1997, nr 80 (125), II kadencja.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

systemem wyborczym wzbudzającej równie wiele kontrowersji reformy finansów publicznych czy nawet próba postawienia prezydenta w stan oskarżenia), ostatecznie 24 września 1997 r. Rada Najwyższa uchwaliła ustawę wyborczą[30]. Groźba weta prezydenckiego zmusiła jednak deputowanych do przyjęcia 12 z 15 poprawek zaproponowanych przez Kuczmę. Powstałe w tych okolicznościach rozwiązania regulujące proces wyborczy były dalekie od zadowalających, implikując przyszłe problemy zarówno natury prawno-organizacyjnej, jak i dotyczące legitymizacji wyborów.

Wśród podmiotów uczestniczących w procesie reformy wyborczej należy również zwrócić uwagę na opinię publiczną. W świetle badań Birch, podobnie jak w 1993 r., społeczeństwo ukraińskie nie brało czynnego udziału w dyskusji nad nowym prawem wyborczym, jednakże można przypuszczać, iż potrzeba reformy miała powszechne poparcie[31]. Reforma wyborcza nie była oczywiście jedynym zagadnieniem polaryzującym społeczeństwo ukraińskie, jednakże wśród mniejszości, która chętnie wyrażała swą opinię, dwa i pół razy więcej opowiedziało się za nową ordynacją wyborczą niż przeciw niej.

Wyniki wyborów z 1998 r. nie potwierdziły kalkulacji relewantnych partii politycznych (opartych głównie na ocenie ich szans wyborczych w świetle różnych wariantów rozwiązań wyborczych w okresie prac nad nową ordynacją wyborczą)[32]. Nowy system wyborczy okazał się natomiast niespodziewanie korzystny dla partii centrowych (które były niezdecydowane co do jego przyjęcia); 4 z 8 partii, które przekroczyły próg, pochodziły z tej części politycznego spektrum. Rezultaty głosowania na podstawie systemu mieszanego pozwoliły na wyłonienie składu parlamentu opartego głównie na partiach politycznych, co pozwoliło im w najbliżej przyszłości na odgrywanie większej roli w debatach politycznych. Wyrazistsza struktura polityczna parlamentu wpływała również na zwiększenie jego podmiotowości wobec instytucji prezydenta.

4. Polityka reform wyborczych w okresie konfrontacji z ośrodkiem prezydenckim

Po wyborach w 1998 r. wśród partii ukraińskich nasiliło się dążenie do rozszerzenia w wyborach parlamentarnych zasady proporcjonalności. Wynikało to po części z faktu, że segment proporcjonalny w ramach systemu mieszanego był już w tym czasie wprowadzony, ale również dlatego że w wyborach 1998 r. wbrew oczekiwaniom par-

[30] L. Kuczma odmówił jej podpisania i zaproponował 15 poprawek. Parlament przyjął 12, ale odrzucił propozycję systemu dwóch tur dla wyborów w okręgach jednomandatowych. Chociaż prezydent groził wetem, w końcu podpisał ustawę 22 października; S. Birch, *Embodying Democracy*..., *op. cit*., s. 157.

[31] Tuż przed wyborami w marcu 1998 r. na pytanie „Czy myślisz, że (nowy) system wyborczy będzie mniej czy bardziej demokratyczny w porównaniu z poprzednim?" – 33,4% ankietowanych w 25 reprezentatywnych okręgach wyborczych na Ukrainie odpowiedziało, że nie ma to znaczenia, 34,1% odpowiedziało „nie wiem" albo odmówiło odpowiedzi. Natomiast tylko 8,8% postrzegało nowy system jako mniej demokratyczny niż stary, zaś 23,7% sądziło, że będzie on bardziej demokratyczny; S. Birch, *The Quality of Representative Democracy in Ukraine* (badania w ramach fundacji Economic and Social Research Council, grant nr 8000222380).

[32] Zob. szerzej: A. Wilson, S. Birch, *Voting Stability, Political Gridlock: Ukraine's 1998 Parliamentary Elections*, „Europe-Asia Studies" 1999, vol. 51, nr 6, s. 1039–1068.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

tie centrowe, które były wcześniej przeciwnikami tej formuły wyborczej, okazały się jej beneficjentami. Poprzednio centrum politycznej sceny było zdominowane przez niezależnych deputowanych i tych, których więzi z partiami politycznymi były nikłe. Jednakże w konsekwencji ordynacji wyborczej z 1997 r. okazało się, że zinstytucjonalizowane podmioty partyjne są w stanie uzyskiwać poparcie wyborcze[33].

Ponadto krytykowana wcześniej tendencja do fragmentaryzacji sceny parlamentarnej jako rezultatu formuły większościowej okazała się bardziej wyraźna, gdy z JOW do parlamentu dostali się reprezentanci 22 partii politycznych w przeciwieństwie do 8 ugrupowań z segmentu list wyborczych. W kilkuletniej debacie o rozwiązaniach wyborczych, która rozpoczęła się niemal po wyborach, a skończyła w październiku 2001 r. wraz z przyjęciem nowej ustawy wyborczej, regulacje wyborcze były elementem sporów o kształt prezydentury, parlamentu i systemu partyjnego.

Tradycyjnie ważnym podmiotem gry o reformę wyborczą był prezydent Kuczma, który nie zamierzał rezygnować z dotychczasowego zakresu władzy. Po 1998 r. Kuczma początkowo popierał koncepcję wprowadzenia systemu proporcjonalnego w przekonaniu, że stworzy on stabilną, parlamentarną większość, z którą mógłby pracować. Jednocześnie w obawie przed konfrontacją z parlamentem zamierzał także przeforsować nowelizację konstytucji, wprowadzając drugą izbę parlamentu, nad którą miał nadzieję mieć większą kontrolę[34]. Jednakże w sytuacji kształtowania się opozycji antyprezydenckiej i niemożliwości zmiany konstytucji Kuczma podjął uwieńczone sukcesem działania na rzecz zachowania dotychczas obowiązującego systemu mieszanego.

Po wyborach w 1998 r. większość głównych partii deklarowała poparcie dla w pełni proporcjonalnego systemu wyborczego[35]. Wśród podmiotów, które miały wpływ na reformy wyborcze po 1998 r., należy zauważyć wpływ takich instytucji, jak Sąd Konstytucyjny czy Centralna Komisja Wyborcza. Sąd Konstytucyjny uznał ustawę wyborczą z 1997 r. za niezgodną z konstytucją, tym samym sprawiając, że uchwalenie nowej stało się koniecznością[36]. Centralna Komisja Wyborcza, zwracając uwagę na obowiązek do-

[33] Zob. szerzej: A. Wilson, *Ukraine's New Virtual Politics*, „East European Constitutional Review" 2001, vol. 10, nr 2–3, s. 60–66.

[34] Jeszcze na początku 2001 r. szef administracji prezydenckiej Władymir Łytwyn i przedstawiciel prezydenta w parlamencie Roman Bezsmiertnyj mówili o warunkach, na których w pełni proporcjonalny system mógłby być wprowadzany; zob. szerzej: „Ukrajińska Prawda" 30.01.2001, http://pravda.com.ua.

[35] Np. Oleksandr Lawrynowicz z Ukraińskiego Ruchu Ludowego wyrażał poparcie dla takiej formuły, postulując także podział kraju na wiele okręgów wyborczych i wprowadzenie głosowania preferencyjnego. Podobnie deputowana Julia Tymoszenko (w ówczesnej kadencji Rady Najwyższej liderka centrowych partii Hromada i następnie partii Batkiwszczyna [Ojczyzna]) deklarowała poparcie reprezentowanych przez nią środowisk politycznych dla pełnego systemu proporcjonalnego, argumentując, że mandaty w segmencie większościowym są „kupowane", podczas gdy reprezentacja proporcjonalna stwarza warunki do rzeczywistej rywalizacji pomiędzy partiami; S. Birch, *Embodying Democracy*..., *op. cit*., s. 159.

[36] Przykładowo krytyczny głos na temat ordynacji z 1997 r. wyraził M. Riabeć (członek Centralnej Komisji Wyborczej); M.M. Riabeć, *Wyborcza kampanija 1998 roku po wyborach norodnych depu-*

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

stosowania prawa do orzeczenia Sądu i na potrzebę sprawnego wyłaniania parlamentu, przygotowała projekt nowej ordynacji uwzględniający także postulaty Rady Europy i Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w kwestii administracji wyborczej[37].

W czerwcu 1999 r. Rada Najwyższa podjęła prace nad zagadnieniami reformy wyborczej, przyjmując za punkt wyjścia projekt przygotowany przez deputowanych z partii komunistycznej (m.in. Georgija Ponomarienki) oraz przedstawiciela prezydenta (R. Bezsmertnyj z centrowej PPD). Projekt przewidywał w pełni proporcjonalny system w jednym okręgu ogólnokrajowym. Kładł też większy nacisk na proceduralne aspekty procesu wyborczego. Ostatnie doświadczenia (wybory prezydenckie w 1999 r. i referendum konstytucyjne w 2000 r.) skłaniały deputowanych do tworzenia prawa, które utrudniałoby nadużycia wyborcze.

Przeciwnikami ustawy, którzy opowiadali się za utrzymaniem istniejącego systemu mieszanego, byli głównie członkowie frakcji centrowych sprzymierzonych z prezydentem – Pracująca Ukraina, Odrodzenie Regionów, Solidarność i Socjaldemokratyczna Partia Ukrainy (zjednoczona). Tylko jedną z nich (socjaldemokraci) utworzono 18 listopada 1999 r. na bazie partii, która przekroczyła czteroprocentowy próg w 1998 r.[38] Rada Najwyższa przyjęła projekt systemu proporcjonalnego w pierwszym czytaniu, odrzucając tym samym inne propozycje. Następnie projekt przez ponad rok czekał na kolejne czytanie, które miało miejsce w styczniu 2001 r., kiedy ustawa wyborcza została uchwalona. Atutem prezydenta Kuczmy było jednak prawo weta, które, sprzeciwiając się stanowisku parlamentu, stosował pięciokrotnie, zanim ostatecznie nowa ordynacja wyborcza oparta na mieszanym systemie wyborczym została przyjęta 30 października 2001 r., czyli znów kilka miesięcy przed wyborami[39].

---

tatiw Ukrainy. Pidsumky. Problemy, [w:] *Centralna Wyborcza Komisija, Ukrajina Wybory – 98: Doswid. Problemy. Perspektywy: Zbirnyk materiali w mizznarodnoji konferentsji*, Kyjiw 1999, s. 11–21.

37 *Centralna Wyborcza Komisija, Projekt Zakon Ukrainy Pro wnesiennia zmin do Zakony Ukrainy*, „Pro Wybory Narodnych Deputatiw Ukrajiny", Kyjiw, Centralna Wyborcza Komisyja, 2000; *Ukraine*, „East European Constitutional Review" 1998, vol. 7, nr 1, s. 40–41.

38 S. Birch, *Embodying Democracy...*, *op. cit.*, s. 159.

39 Pierwszemu wetu prezydenckiemu, zgłoszonemu najpóźniej jak było to możliwe (19 lutego), towarzyszył dziewięciostronicowy dokument uzasadniający decyzję prezydenta niezgodnością ustawy z ukraińską konstytucją. Uzasadnienie podkreślało nadmierną rolę partii politycznych wynikającą z wyposażenia ich w wyłączne prawo nominacji i możliwości kontroli nad administracją wyborczą. Krytycy prezydenta dowodzili, że prawdziwą przyczyną jego weta był fakt, iż reprezentacja proporcjonalna ograniczała możliwości wpływania na proces wyborczy wiernych prezydentowi reprezentantów administracji państwowej w terenie. Rada Najwyższa wprowadziła kilka poprawek do ustawy, nie zmieniając jednak jej głównych rozwiązań, ale nowa wersja również nie oparła się prezydenckiemu wetu, którego parlament nie mógł nie uwzględnić. W czerwcu 2001 r. Rada uchwaliła projekt powracający do systemu mieszanego. Nowy system przewidujący, że 75% mandatów (335) będzie pochodziło z segmentu proporcjonalnego, zaś 25% (115) z segmentu JOW, również został odrzucony przez prezydenta. Kolejna ustawa również nie przeszła (14 sierpnia) etapu jej promulgacji przez prezydenta, który dał do zrozumienia, że nie zaakceptuje żadnego systemu wyborczego, jaki będzie przewidywał mniej niż połowę członków Rady Najwyższej po-

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

W obliczu kryzysowej sytuacji politycznej (krótki czas na podjęcie decyzji, konflikty pomiędzy ośrodkami decyzyjnymi) ugrupowania opowiadające się za wprowadzeniem systemu proporcjonalnego (lub też jego przewagi w ramach wariantu mieszanego) zdały sobie sprawę z tego, że jest mało prawdopodobne, by udało im się zebrać wymaganą większość (2/3) do zrealizowania swoich preferencji. Deputowani, dążąc do wprowadzenia co najmniej zmian w administracji wyborczej, zgodzili się zatem (230 do 113) na poprawioną wersję ordynacji wyborczej z 1997 r.[40] W sumie każda poprawka wprowadzona do ustawy wyborczej podczas jej tworzenia między styczniem i październikiem 2001 r. przybliżała ją do postaci proponowanej przez prezydenta. Kuczma wykorzystał swoją silną pozycję, mając pewność, że jego przeciwnicy, chcąc odrzucić jego weto, nie zdołają zebrać koniecznej większości 2/3 głosów. Kolejne weta miały opóźnić proces aż do ostatniej chwili, kiedy deputowani zgodzili się na jego żądania w zamian za niewielkie poprawki w istniejącym już prawie. Krytyka roli partii politycznych w procesie wyborczym stała się wygodnym populistycznym narzędziem, przez które Kuczma mógł wykorzystywać nieufność dużej części społeczeństwa do polityki opartej na standardach demokracji rywalizacyjnej.

5. System proporcjonalny elementem zmiany ukraińskiego systemu politycznego

Po wyborach 2002 r. na Ukrainie z inicjatywy gwałtownie tracącego popularność prezydenta Kuczmy podjęto działania na rzecz zmiany ustroju państwa z prezydencko-parlamentarnego na parlamentarno-prezydencki[41]. Inicjując proces zmian, Kuczma podkreślił, że należy wyeliminować z obowiązującej konstytucji elementy konfrontacji pomiędzy władzą ustawodawczą a wykonawczą[42]. Julia Tyszczenko, ekspert Ukraińskiego Centrum Badań Politycznych, stwierdziła, że prezydent zainicjował proces zmian, porzucając wcześniej lansowaną ideę wzmocnienia władzy prezydenckiej z dwóch przyczyn. Po pierwsze, rozpoczynając proces zmiany formy rządów, prezydent wytrącił broń z rąk opozycji, która od dłuższego czasu lansowała hasła wprowadzenia parlamentarnej formy rządów, a po drugie, układ rządzący nie był przygotowany na

chodzących z segmentu większościowego, zob. szerzej: *Ukraine*, „East European Constitutional Review" 2001, *op. cit*.

40 Reforma administracji wyborczej obejmowała włączenie reprezentantów partii w skład komisji wyborczych i zaostrzenie regulacji dotyczących finansowania kampanii, scentralizowany druk kart do głosowania i obowiązkową dystrybucję wyników wyborczych dla obserwatorów w lokalach wyborczych. S. Birch, *Embodying Democracy*..., *op. cit*., s. 159.

41 Wśród przyczyn utraty autorytetu Kuczmy była ciągnąca się od 2001 r. niewyjaśniona sprawa morderstwa (rzekomo na polecenie prezydenta) niezależnego dziennikarza G. Gongadze; zob. szerzej: *Ukraine*, „East European Constitutional Review" 2001, *op. cit*.; D. Arel, *Kuchmagate and the Demise of Ukraine's „Geopolitical Bluff"*, *ibidem*, nr 2–3, s. 54–59.

42 W. Baluk, *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1987–2004)*, Wrocław 200, s. 104.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

zrealizowanie scenariusza rosyjskiego (przekazania władzy następcy)[43]. Zatem dla obozu politycznego Kuczmy korzystniejszym rozwiązaniem było przesunięcie głównego ośrodka decyzyjnego z prezydentury w kierunku parlamentu niż oczekiwanie na rozwój sytuacji po przewidywanym zwycięstwie wyborczym przeciwników politycznych obdarzonych dotychczasowymi prerogatywami prezydenta.

Elementem zmian ustrojowych w latach 2002–2004 był także system wyborczy. W okresie debaty nad reformą ustroju konstytucyjnego pojawiła się po raz kolejny koncepcja proporcjonalnego systemu wyborczego. Obóz prezydencki uczynił w tym czasie z ordynacji wyborczej element przetargowy w debacie konstytucyjnej. Nie dysponując większością kwalifikowaną (2/3), niezbędną do przeprowadzenia zmian ustrojowych, tzw. większość proprezydencka poczyniła starania o pozyskanie niektórych ugrupowań opozycyjnych. Jednym z warunków poparcia przez komunistów i socjalistów nowelizacji konstytucji było uchwalenie proporcjonalnej ordynacji wyborczej. W szeregach tzw. większości znaczną część parlamentarzystów wyłoniono w systemie większościowym, dlatego też sprzeciwiali się oni wprowadzeniu systemu proporcjonalnego, premiującego partie polityczne. W końcu jednak część z nich uległa naciskom administracji prezydenckiej i poparła niekorzystny dla siebie system wyborczy. O walce, jaka toczyła się wokół projektu, może świadczyć fakt, iż zgłoszono do niego 925 poprawek, z których tylko 6 zostało uwzględnionych. Znaczną część poprawek zgłosiła opozycja prawicowa w celu zablokowania procesu nowelizacji konstytucji. Bloki wyborcze Wiktora Juszczenki i Julii Tymoszenko, optujące od dłuższego czasu za systemem w pełni proporcjonalnym, ostatecznie nie wzięły udziału w głosowaniu, pomimo faktu iż jednym z autorów projektu był członek „Naszej Ukrainy" Jurij Kluczkowski[44]. Poparcie dla pakietu rozwiązań ustrojowych proponowanych przez prezydenta opozycja traktowała zatem jako zgodę na przyjęcie scenariusza sukcesji władzy wygodnego dla obozu Kuczmy.

W ostatecznym głosowaniu, 25 marca 2004 r., nową proporcjonalną ordynację wyborczą poparło 255 deputowanych. Podstawowe zasady prawa wyborczego nie uległy zmianom. Istotne przeobrażenia polegały natomiast na uczynieniu z partii politycznych najważniejszych podmiotów elekcji parlamentarnej. Prawo do udziału w wyborach uzyskały partie polityczne (samodzielnie bądź w składzie bloków wyborczych), zarejestrowane w Ministerstwie Sprawiedliwości co najmniej rok przed elekcją. Partie otrzymały także prawo do zgłaszania kandydatów na listy ogólnokrajowe. Ugrupowania proprezydenckie lansowały wprawdzie pomysł utworzenia list regionalnych, jednak nie uzyskał on wystarczającej liczby zwolenników. W celu zarejestrowania listy należało wpłacić depozyt w wysokości 2,5 tys. minimalnych pensji, który zwracano w przypadku przekroczenia 3-procentowego progu wyborczego. Obniżenie poziomu

[43] J. Tyszczenko, *Prawyd systemnych peretworeń. Deszczo pro reformu politicznoji systemy w Ukrajini*, „Nowa Włada" 2002, t. 1 (5), s. 18–21.

[44] Pytany o to, czy poprze swój projekt, J. Kluczkowski odpowiedział, iż w tej sytuacji politycznej byłoby to równoznaczne z połknięciem przynęty, jaką jest przeprowadzenie przez władze reformy ustroju konstytucyjnego; O. Dmytryczewa, *Żertwy referendumu*, „Dzerkało Tyżnia" 6–12.03.2004.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

progu ustawowego o jeden procent było korzystne dla znacznej części ugrupowań zaliczanych do tzw. partii władzy oraz miało stanowić ustępstwo wobec frakcji parlamentarnych, składających się w znacznej mierze z deputowanych wyłonionych w systemie większościowym. Ustalono, że przy podziale mandatów, podobnie jak dotychczas w segmencie proporcjonalnym, będzie wykorzystywana metoda Hare'a. Beneficjentami nierozdzielonych w pierwszym etapie podziału mandatów [dokonywanego z użyciem ilorazu (kwoty) wyborczego] miały być niektóre komitety wyborcze zgodnie z metodą największych reszt.

6. Powrót do mieszanego systemu wyborczego

Rozwiązania wyborcze z 2004 r. znalazły zastosowanie już w okresie po Pomarańczowej Rewolucji, czyli po wydarzeniach mających miejsce w Kijowie od 21 listopada 2004 do 23 stycznia 2005 r., których celem była demokratyzacja systemu politycznego Ukrainy. System wyborczy z 2004 r. niewątpliwie umożliwiał realizację zasady alternacji władzy. Jednak podobnie jak poprzednie rozwiązania wyborcze był przedmiotem krytyki, m.in. ze strony organizacji pozarządowych, która zwracała uwagę na niektóre konsekwencje polityczne nowych rozwiązań wyborczych. Krytykowano m.in. dysfunkcje wynikające ze stosowania list zamkniętych, ujawniania na listach zaledwie kilku pierwszych kandydatów (tzw. „zakrytyj spisok"), kupowania przez kandydatów zarówno miejsc na listach, jak i głosów wyborców. Powyższe zabiegi niewątpliwie wzmocniły rolę kierownictw partyjnych, co w sytuacji polaryzacji sceny politycznej oraz depolityzacji społeczeństwa wzmacniało społeczne przekonanie o alienacji sceny politycznej.

Konfrontacja pomiędzy obozem „pomarańczowych" a „niebieskich" w drugiej połowie pierwszej dekady XXI w. przyniosła sukces Partii Regionów w wyborach parlamentarnych oraz jej przywódcy Wiktorowi Janukowyczowi w elekcji prezydenckiej. 1 października 2010 r.[45] Sąd Konstytucyjny uchylił poprawki z 2004 r., przywracając tym samym Konstytucję w wersji z 1996 r., co dodatkowo wzmocniło prezydenta Janukowycza posiadającego już poparcie większości parlamentarnej.

Obóz prezydencki w parlamencie w 2011 r. podjął działania zmierzające do zmiany ordynacji wyborczej, której dokonano zgodnie z konstytucyjnymi procedurami[46]. Jednak impulsem do zmiany systemu wyborczego mogły być niekorzystne dla prezydenta i jego obozu politycznego wyniki badania opinii publicznej. W okresie pomiędzy 2010 r. a październikiem 2011 r. poparcie dla Janukowycza zmniejszyło się z 41 do 11%, co w otoczeniu prezydenta interpretowano jako niekorzystną perspektywę dla

[45] W wyborach 2007 r. Partia Regionów uzyskała 34,4% głosów i 175 mandatów, Blok Julii Tymoszenko – 30,7% i 156 mandatów, Blok Nasza Ukraina – Ludowa Samoobrona – 14,2%/72, Komunistyczna Partia Ukrainy – 5,4%/27, Blok Lytwyna – 4,0%/20, Socjalistyczna Partia Ukrainy – 2,9%/0, Postępowa Socjalistyczna Partia Ukrainy – 1,3%/0, inni – 2,8%/0, przeciw wszystkim – 2,7%; zob. szerzej: www.cvk.gov.ua.

[46] Zob. szerzej: D. Ennis, G. Weise, *Review and Analysis of the Draft Law on the Election of People's Deputies of Ukraine, Special Report (Kyiv: International Foundation for Electoral Systems, 2011)*, http://parlament.org.ua/upload/docs/Local%20Election-2010-ua.pdf, inf. z 28.06.2012.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

Partii Regionów w obliczu wyborów parlamentarnych[47]. 17 listopada 2011 r. Rada Najwyższa uchwaliła Ustawę o wyborze deputowanych do Rady Najwyższej Ukrainy [48]. Za nową ordynacją głosowało 366 deputowanych, w tym 62 ze 103 członków opozycyjnego BJuT-Batkiwszczyna. 8 grudnia 2011 r. ustawę podpisał prezydent Janukowycz. Natomiast tydzień później przepisy nowej ordynacji weszły w życie.

Najważniejszą zmianą w nowej ordynacji wyborczej było odejście od wprowadzonego 7 lat wcześniej sytemu proporcjonalnego. Zgodnie z obowiązującymi od 15 grudnia 2011 r. przepisami wybory do ukraińskiego parlamentu odbywają się według mieszanego systemu wyborczego w wariancie paralelnym stosowanego już w latach 1998–2002. Restytuowano znane wcześniej rozwiązania wyborcze. Wśród istotnych zmian w ordynacji wyborczej wprowadzono nowe zasady dotyczące tworzenia komitetów wyborczych oraz progu wyborczego. Regulacje nowej ordynacji wprowadzają zakaz tworzenia bloków wyborczych oraz podwyższają próg wyborczy dla partii politycznych z 3 do 5%. Ponadto ustanowiono termin regularnych wyborów parlamentarnych na ostatnią niedzielę października piątego roku kadencji Rady Najwyższej. Na kartach do głosowania nie pojawi się już możliwość zagłosowania „przeciw wszystkim". Ordynacja z 2011 r. przewiduje również oddanie głosu osobom chorym lub niepełnosprawnym przez wizytację komisji wyborczych w domu wyborcy[49].

Według przeciwników obozu Janukowycza rządząca Partia Regionów forsowała przepisy, które miały zapewnić jej zwycięstwo w wyborach parlamentarnych 2012 r. oraz umocnić przewagę nad opozycją. Niewykluczone, że partia prezydencka dążyła nawet do budowy większości, umożliwiającej zmianę konstytucji (do czego potrzebowała co najmniej 300 deputowanych). Zwracano uwagę, że podniesienie progu z 3 do 5% wyeliminuje mniejsze ugrupowania. Zdaniem ekspertów poza parlamentem mogli znaleźć się także dotychczasowi koalicjanci Partii Regionów – komuniści. Z projektu nowej ordynacji wynikało, że w wyborach nie będą mogły startować także bloki polityczne. Tymczasem opozycję po 2007 r. w ukraińskim parlamencie tworzyły Blok Julii Tymoszenko oraz blok Nasza Ukraina Wiktora Juszczenki i Ludowa Samoobrona byłego szefa MSW Jurija Łucenki, przebywającego w kijowskim areszcie. Parlamentarzyści Naszej Ukrainy utrzymywali, że władzy będzie służyć także przywrócenie JOW. Według otoczenia Juszczenki kandydaci z okręgów jednomandatowych mogą być podatni na próby przekupstwa[50]. Decyzja o przywróceniu systemu mieszanego (obowiązujące-

[47] Badanie na temat oceny działalności prezydenta przeprowadziło Centrum Razumkowa, http://razumkov.org.ua, inf. z 15.05.2013.

[48] Ustawa o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy – Закон від 17.11.2011, № 4061-VI Про вибори народних депутатів України), http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17.

[49] W tym celu osoba zainteresowana powinna przesłać do właściwej komisji wyborczej wniosek wraz z zaświadczeniem lekarskim o stanie zdrowia. Wniosek taki należy przesłać pocztą lub za pośrednictwem osoby trzeciej do godz. 20.00 w piątek przed dniem głosowania; *ibidem*.

[50] „Poparcie dla Partii Regionów spada, dlatego liczy ona na wsparcie rzekomo niezależnych kandydatów" – ostrzegał były minister obrony Anatolij Hrycenko; *Brak wiary w zmiany na lepsze i całkowity upadek zaufania do polityków*, wPolityce.pl, inf. z 6.08.2011.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

go w wyborach 1998 i 2002) wynikała z wcześniejszych doświadczeń, w świetle których deputowani z segmentu większościowego (głównie lokalni urzędnicy i przedsiębiorcy) będą podatni na presję partii rządzącej i tym samym skłonni przystępować do jej frakcji parlamentarnej.

Duże podmioty opozycyjne, a szczególnie wzmacniająca się po 2011 r. partia Batkiwszczyna (wobec zakazu tworzenia bloków to ugrupowanie faktycznie zrezygnowało z wcześniej używanej nazwy Blok Julii Tymoszenko) wyrażały jednocześnie przekonanie, że jej interesom odpowiadają zarówno poprawki proceduralne, jak i podwyższenie progu wyborczego, eliminujące rozdrobnionych i niezdolnych do zjednoczenia w jedną partię konkurentów centroprawicowych i prawicowych. Dlatego też znacząca część zarówno frakcji parlamentarnej partii kojarzonej z byłą premier, jak i frakcji byłego prezydenta poparła nową ordynację wyborczą[51].

Wprowadzony w 2011 r. nowy system wyborczy jest zdecydowanie niekorzystny dla małych stronnictw politycznych. W konsekwencji wprowadzone rozwiązania wyborcze w krótkim czasie przyśpieszały konsolidację ukraińskiej sceny partyjnej. Wybory z 28 października 2012 r. potwierdziły znane już wcześniej z elekcji ukraińskich efekty mieszanego sytemu wyborczego w wariancie paralelnym. Należały do nich m.in. większa fragmentaryzacja sceny politycznej w segmencie większościowym (wybór w JOW deputowanych z mniejszych partii politycznych oraz tzw. kandydatów bezpartyjnych), oligarchizacja polityki (dominacja najbogatszych kandydatów w JOW), regionalizacja (podział kraju na strefy wpływów dużych partii politycznych), tendencje do manipulacji kształtem okręgów wyborczych (gerrymanderingu). Tendencja do manipulacji rezultatami wyborów przejawiała się również w rejestrowaniu kandydatów z nazwiskami podobnymi do polityków konkurencyjnych partii, tworzeniu tzw. „technicznych" komitetów wyborczych i partii politycznych. Celem była dezorientacja wyborców i rozproszenie elektoratu ugrupowań opozycyjnych. Zwracała uwagę stosunkowo wysoka liczba głosów nieważnych. Jednak główne znaczenie dla wyników wyborów miała zmiana systemu proporcjonalnego na system mieszany. W świetle porównania wyników wyborów uzyskanych na podstawie obowiązującego systemu z symulacjami rezultatów na podstawie poprzednich rozwiązań wyborczych okazuje się, że beneficjentem zmian była przede wszystkim Partia Regionów. Ugrupowanie to zdobyłoby o 42 mandaty mniej, natomiast podmioty opozycyjne odpowiednio więcej[52].

Nowa ordynacja wyborcza znalazła zastosowanie w wyborach parlamentarnych 28 października 2012 r. oraz w przedterminowych wyborach przeprowadzonych

[51] Niektórzy opozycjoniści uznali, że według stwierdzenia Wołodymyra Fesenki (szefa Centrum Badań Politycznych w Kijowie), „lepiej mieć wróbla w garści niż gołębia na dachu". Według tego politologa deputowani opozycyjni poszli na kompromis z nadzieją, że machinacje wyborcze będą miały mniejszą skalę. Wywalczyli m.in. zapis o tym, że nie można odmówić rejestracji kandydata. Stanowisko przebywającej w wiezieniu Julii Tymoszenko w tej sprawie nie jest znane; *Prawo wyborcze batem na opozycję*, „Rzeczpospolita" 18.11.2011.

[52] Zob. szerzej: M. Kovalov, *Electoral Manipulations and Fraud in Parliamentary Elections: The Case of Ukraine*, „East European Politics and Societies and Cultures" 2014, vol. 28, nr 41, s. 799.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

26 października 2014 r. po wydarzeniach z przełomu 2013/2014 r. na kijowskim Majdanie (które pośrednio były konsekwencją układu sił politycznych na Ukrainie), zakończonych odsunięciem od władzy układu rządzącego skupionego wokół Wiktora Janukowycza. Presja czasu uniemożliwiła uchwalenie nowej ordynacji wyborczej (przy współpracy z Komisją Europejską na rzecz Demokracji przez Prawo nazywaną także Komisją Wenecką), na podstawie projektu ustawy wyborczej z 2 czerwca 2014 r.[53] Projekt przewidywał przywrócenie proporcjonalnego systemu wyborczego z dość innowacyjnymi w warunkach ukraińskich (wzorowanymi m.in. na polskim systemie wyborczym do sejmu) rozwiązaniami, jak wprowadzenie 28 okręgów wielomandatowych (średnio 16 mandatów w okręgu) oraz głosowanie preferencyjne, czyli na tzw. listy partyjne otwarte. Przyjęcie takich rozwiązań stosowanych m.in. w Polsce od 2001 r. niewątpliwie byłoby nowym doświadczeniem w polityce reform wyborczych na Ukrainie.

Reasumując, należy podkreślić, że polityka reform wyborczych na Ukrainie charakteryzowała się dotychczas brakiem stabilności rozwiązań i instrumentalnym podejściem do zakładanych celów.

Streszczenie: W artykule przedstawiono problemy reform wyborczych na Ukrainie w latach 1990–2014. Ukraina przez zastosowanie różnych systemów wyborczych stała się swego rodzaju poligonem w polityce wyborczej. Reformy te charakteryzowały się wysoką częstotliwością zmian oraz instrumentalnym podejściem do realizowanych celów. Ukraińska demokratyzacja systemu politycznego wiązała się z recepcją proporcjonalnego systemu wyborczego.
Słowa kluczowe: Ukraina, polityka refom, wybory

Politics of electoral reforms in Ukraine in the years 1990–2014

Summary: The study examines the problems of electoral reforms in Ukraine in the years 1990–2014. Ukraine using different electoral systems has become a kind of testing ground in electoral politics. These reforms were characterized by a high frequency of changes and the instrumental approach to the objectives pursued. Ukrainian democratization of the political system was associated with a reception proportional electoral system.
Key words: Ukraine, policy reforms, elections

[53] Zob. szerzej: M. Skubiszewski, *Dlaczego Ukraina potrzebuje większościowego systemu wyborczego*, http://www.skubi.net/jow-ukraina.html, inf. z 16.01.2015.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

Bibliografia

Źródła

Dokumenty i materiały

Centralna Wyborcza Komisija, Projekt Zakon Ukrainy Pro wnesiennia zmin do Zakony Ukrainy, „Pro Wybory Narodnych Deputatiw Ukrajiny", Kyjiw, Centralna Wyborcza Komisyja 2000.

Konstytucja Ukrainy, http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/ukraina.html

Ukraina. Nowa ordynacja wyborcza, „Kronika Sejmowa. Parlamenty Europy Środkowej i Wschodniej" 18.03.1997, nr 77 (122), II kadencja.

Ukraina. Projekt ordynacji wyborczej, „Kronika Sejmowa. Parlamenty Europy Środkowej i Wschodniej" 6.05.1997, nr 80 (125), II kadencja.

Ustawa o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy – Закон від 17.11.2011, № 4061-VI Про вибори народних депутатів України), http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4061-17

Monografie i artykuły

Arel D., Wilson A., *The Ukrainian Parliamentary Elections*, „RFE/RL Research Report" 1994, vol. 3, nr 26.

Baluk W., *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1987–2004)*, Wrocław 2006.

Birch S., *Embodying Democracy. Electoral System Design in Post – Communist Europe*, New York 2002. **http://dx.doi.org/10.1057/9781403914248.**

Birch S., *The Ukrainian Repeat Elections of 1995*, „Electoral Studies" 1996, vol. 15, nr 2. **http://dx.doi.org/10.1016/0261-3794(96)89121-9.**

Bonusiak W., *Ukraina w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] *Europa Środkowa w ostatniej dekadzie XX wieku*, Kraków 2001.

Futey B.A., *Analysis: The Vote for Parliament and Ukraine's Law on Elections*, „Ukrainian Weekly" 5.06.1994.

Gorchinskaya K., *Ukraine Joins the Party*, „Transition" 1998, vol. 5, nr 5.

Kovalov M., *Electoral Manipulations and Fraud in Parliamentary Elections: The Case of Ukraine*, „East European Politics and Societies and Cultures" 2014, vol. 28, nr 4. **http://dx.doi.org/10.1177/0888325414545671.**

Kremen V.H., Bazowkin J.H., Biłous A.O., Miszczenko M.D., Nebożenko V.S., Sytnyk P.K., Szylowetsew J.W., *Vybory do Werchownoj Rady Ukrajiny: Doswid ta uroky*, Kyjiw 1994.

Miszura W.D., *Systema Wyborchogo zakonodawstwa w Ukrainy*, [w:] *Centralna Wyborcza Komisija, Ukrajina Vybory – 98: Dosvid. Problemy. Perspektyvy: Zbirnyk materialiv mizżnarodnoj naukowo-praktycznoj konferentsij*, Kyjiw 1999.

Motyka G., *Ukraina*, [w:] „Europa Środkowo-Wschodnia 1996", Warszawa 1999.

Motyka G., *Ukraina*, [w:] „Europa Środkowo-Wschodnia 1994–1995", Warszawa 1997.

Riabeć M.M., *Wyborcza kampanija 1998 roku po wyborach norodnych deputatiw Ukrainy. Pidsumky. Problemy*, [w:] *Centralna Wyborcza Komisija, Ukrajina Wybory – 98: Doswid. Problemy. Perspektywy: Zbirnyk materiali w mizznarodnoji konferentsji*, Kyjiw 1999.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 28/01/2026 22:00:18

Shishkin V., *The Status of the President in the System of Government of Ukraine*, [w:] *Ten Years of the Democratic Constitutionalism*, red. K. Działocha, R. Mojak, K. Wójtowicz, Lublin 2001.

Skubiszewski M., *Dlaczego Ukraina potrzebuje większościowego systemu wyborczego*, http://www.skubi.net/jow-ukraina.html

Sokół W., *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 2007.

Stawnijczuk M., *Zakonodawstwo pro vybory Narodnych Deputatiw Ukrainy: aktualni problemy teorii i praktyky*, Kyjiw 2001.

Ten Years of the Democratic Constitutionalism, red. K. Działocha, R. Mojak, K. Wojtowicz, Lublin 2001.

Tyszczenko J., *Prawyd systemnych peretworeń. Deszczo pro reformu politicznoji systemy w Ukrajini*, „Nowa Włada" 2002, t. 1 (5).

Ukraine, „East European Constitutional Review" 1998, vol. 3, nr 1–2.

Ustroje państw współczesnych, red. E. Dulewicz, Lublin 2002.

Vos'ma sesija Werchownoj Rady, „Bulletin" 7.10.1993, nr 12.

Wasylyk M., *Ukraine Prepares for Parliamentary Elections*, „RFE/RG Research Report" 1994, vol. 3, nr 5.

Wilson A., Birch S., *Voting Stability, Political Gridlock: Ukraine's 1998 Parliamentary Elections*, „Europe-Asia Studies" 1999, vol. 51, nr 6.
http://dx.doi.org/10.1080/09668139998624

Wilson A., *Ukraine's New Virtual Politics*, „East European Constitutional Review" 2001, vol. 10, nr 2–3.

Wyborcze prawo Ukrajiny. Nawczalnyj posibnyk, red. W. Pohoriłka, M. Stawnijczuk, Kyjiw 2003.

Źródła internetowe i prasowe

http://parlament.org.ua/upload/docs/Local%20Election-2010-ua.pdf
http://pravda.com.ua
http://razumkov.org.ua
http://wpolityce.pl/
http://www.skubi.net/jow-ukraina.html
http://www.tvn24.pl/-1,1680268,0,1,wladza-lokalna-w-rece-janukowycza,wiadomosc.html
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17